

İLK YAZILAR 1908-1913

MUSTAFA SUPHİ

TRANSLİTERASYON:
FADİME ERSİN, BAHA COŞKUN,
HAMİT ERDEM

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

İstanbul Ocak 2021

ISBN: 978-605-4513-62-8

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak

No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363

Şişli-İstanbul

Tel: (+90) 212 237 98 92

<http://www.tustav.org>

e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:

İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)

Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8

Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul

Tel: 0212 496 11 11

Millî Meşrutiyet Fırkası programının ‘*Yedinci Fasıl, Siyaset-i İktisadiye*’ bölümü Mustafa Suphi tarafından kaleme alınmıştır. Partinin iktisadi programında; “Köylülerin, küçük üreticilerin ve zanaatkarların çeşitli imkânlarla devletçe desteklenmesi, sanayinin ve ticaretin gelişmesi için toplumun bu en geniş kesiminin çıkarlarına uygun sosyal içerikli yasal düzenlemeler yapılması, yabancı sermayenin bu amaçla teşviki ve köylerde ziraat kooperatiflerinin ivedilikle kurulması” düşünceleri öne çıkmaktadır.

1913’de Mahmut Şevket Paşa’nın sadrazam olmasından sonra Millî Meşrutiyet Fırkası üzerinde hükümetin baskısı artmış, yayın organı *İfham* gazetesi sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmış, bir süre sonra yayınına izin verilen gazete bu defa İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa tarafından süresiz kapatılmıştır. *İfham*’dan sonra çıkarılan, *Vazife* gazetesi de hükümetin hışmına uğrayarak ilk sayısında kapatılmıştır.

Mustafa Suphi’nin 1908-1913 Dönemi Yazıları Üzerine...

Türkiye sol hareketi, Mustafa Suphi’yi Marksist bir siyasetçi ve Türkiye Komünist Fırkası’nın ilk başkanı olarak tanımış ve ağırlıklı olarak onun yaşamının bu dönemi ile ilgilenmiştir.

Ancak Mustafa Suphi’nin birde Marksizm öncesi ha-

ye Komünist Fırkası Kongresi’nde buluşmadan önce aynı gazetede kaleme arkadaşlığı yapmış oluyorlar. Ancak TKF belgelerinde bu tanışıklığa dair bir iz bulunmamaktadır. Ethem Nejat ve Sadrettin Celal’in *İfham*’da yazıları varsa bunlar, Mustafa Suphi’nin Sinop’a sürülmesinden sonraki döneme ait olmalıdır.

yatı bulunmaktadır. Bir insan ömrünün bütünü göz önüne alındığında onun siyasal tutumunun ve dünyaya bakışının temellerinin atıldığı, biçimlendiği ve kültürel olarak beslendiği ilk dönemleri de bir o kadar önemli olmaktadır. Bu açıdan Mustafa Suphi'nin hem bu kitapta yer alan makalelerinin daha iyi anlaşılması, hem de bu makalelerin yazıldığı dönemde Osmanlı'da ve Batı'da –Mustafa Suphi ve kuşağının– kültürel olarak beslenme kaynaklarının neler olduğuna ilişkin kısa bir bilgi aktarımı yararlı olacaktır.

Mustafa Suphi'nin 1908-1913 yılları içindeki yazıları ve siyasal eylemleri, -kendisini- en iyi anlatan unsurlardır. Onun bu ilk dönemine ait yazılarının geçmişte -günümüz Türkçesine çevrilerek- yayımlanması konusunda bazı çalışmalar yapılmıştır.

Ancak bu ilk dönemine ait yazıları bu kapsamda ilk defa yayımlanmaktadır.⁵

5 Bu konudaki en önemli çalışma Dilek Kanat'ın “Mustafa Suphi, İlk Yazılar, 1. Cilt, 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989” adlı kitabıdır. Bu kitabın ikinci cildinin de yayımlanacağı duyurulmuş, ancak bu gerçekleştirilememiştir. Bunun dışında Mete Tunçay, *Vazife-i Temdin* adlı yıllıkta yer alan Mustafa Suphi'nin biyografisi ve Türklüğün İstikametleri adlı makalesini *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de Aralık 1968 Sayı 2'de yayımlamıştır. Bu belgeler daha sonra Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1978, sf. 192-196'da da yer almıştır. Türklüğün İstikametleri başlıklı makale, *Yeni Ufuklar* dergisi tarafından Kasım 1974 Sayı 254'de tekrar yayımlanmıştır. Nuri Özden de *Türkiye Defteri* Aylık Edebiyat Dergisi, Haziran 1975 Sayı 20'de Mustafa Suphi'nin *Vazife-i Temdin* başlıklı makalesini yayımlamıştır. Rasih Nuri İleri, *Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik* adını taşıyan kitabında Mustafa Suphi'nin *Hak* gazetesinde (*Hak*, sayı 65, 17 Mayıs 1912) “Malî Siyasetimiz 1912 Bütçesi ve Yeni İstikraz” başlıklı makalesini çevirerek yayımlamıştır. (Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik, Anadolu Yayınları, İstanbul 1976, sf 67-71)

Mustafa Suphi'nin dönemin basın ve yayın organlarında yer alan ve henüz ulaşamadığımız diğer yazılarının ve gazetelerde "Yazı İşleri Sorumlusu" olarak çalıştığı (*İfham* ve *Vazife*) dönemdeki faaliyetlerinin de zaman içinde gün ışığına çıkmasını umuyoruz.

Mustafa Suphi 17 yaşında İstanbul'a, Galatasaray Lisesi'nde okumaya geldiğinde tarih 1900'lü yılların başıdır. Muhtemelen 1906'da Paris'e gitmiş, yeniden İstanbul'a 1910'da dönmüş, 1913'te de tutuklanarak Sinop'a sürülmüştür.

Mustafa Suphi'nin eğitiminin sürdüğü 1890-1910 yıllarında Osmanlı toplumunun ve Avrupa'nın genel siyasal havası özetle şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu 1876 yılından beri Padişah Abdülhamit'in muhaliflere göz açtırmayan baskı ve sansür rejimiyle yönetilmektedir. Osmanlı aydınları Abdülhamit tarafından İstanbul'dan uzak yerlere sürülmüş, padişah despotizmine karşı gelişen özgürlük mücadelesi Avrupa başkentlerine ve Makedonya şehirlerine kaymıştır.

Avrupa emperyalist devletlerinin şiddetli rekabeti ve baskısı altındaki Osmanlı topraklarında sanayi nicel ve nitel olarak zayıf ve bazı kıyı şehirlerinde toplanmış haldedir. Osmanlı işçi sınıfı ağır sömürü altında bir varlık göstermekten henüz uzak ve milliyetlerine bölünmüş durumdadır. Ağırlıklı olarak bir tarım toplumu olan Osmanlı devletinde köylülük yoksul ve atadan kalma yöntemlerle toprağa bağlı bir durumda; eşraf, ağa ve diğer feodal unsurların baskısı altındadır.

İmparatorluk, savaşlar ve ayaklanmalarla yorgun ve çaresiz kalmıştır.

Bazı Osmanlı aydınları bu karanlıktan çıkış ve “devleti kurtarmanın” yolunu aramaya başlamış, 1900 yılı başlarında bu amaçla bir araya gelen bir grup aydın İttihat ve Terakki Partisi’ni kurmuştur. İstanbul bu tür faaliyetlere kapatıldığı için –İttihat ve Terakki- Makedonya ve bazı Avrupa başkentlerinde “özgürlük, adalet ve eşitlik” için mücadele etmeye başlamıştır. Makedonya’daki Bulgar, Sırp, Yunan, Arnavut vb. Millî hareketleri ve çete savaşları İttihatçılara ilham vermiş, 1908 Meşrutiyeti bu mücadelenin sonunda gelmiştir. İttihat ve Terakki bu yıllarda; sultanın diktatörlüğünü meşrutiyet ile kısıtlamak isteyen devrimcilerin, anayasacı demokratların, çeşitli mason örgütlerinin, demokrasi ve eşitlik vaatlerini önemseyen Ermeni sosyalistlerinin, âdem-i merkezîyet taraftarlarının, farklı milliyetlerden işçi ve emekçi örgütlerinin, Türkçü, Turancı ve milliyetçi çevrelerin, bazı sol ve sosyalist kesimlerin; grup, örgüt ve kişilerince büyük ölçüde desteklenmiştir.

Ne var ki, 1908 Meşrutiyeti sonrası İttihat ve Terakki hızla ve yeni bir düzen partisi olmaya başladıktan sonra, “özgürlük, adalet ve eşitlik” mücadelesi veren bir örgütten, özgürlükleri ortadan kaldıran ve bunu zor kullanarak yapan bir örgüt haline gelmesinin tarihi çok kısa olmuştur.

Aynı yıllarda Avrupa’daki durum ise şöyle özetlenebilir:

Avrupa kıtasındaki bütün burjuva çevreler, -henüz izleri çok taze olan- Paris Komün’ünün intikamını almak istercesine büyük bir gericilik yarışı içindedirler.

Paris Komünü, 18 Mart 1871’de Paris halkının, Paris’in yönetimine el koymasıyla başlamış, Komün Hü-

kümeti yönetimi 72 gün sürmüştür. Komün, kendisinden sayıca ve silahça üstün olan Versailles birliklerinin saldırısına bir hafta dayanabilmiş, mahalle mahalle, ev ev yürütülen savunma savaşı sona erdiğinde, yirmi beş bini aşkın Komüncü barikatlarda ya da ayaküstü kurulan idam mangaları tarafından öldürülmüştür. Komün'den geriye ölülerinin dışında, yıkıntılar içindeki Paris ve bütün Avrupa'da burjuva sınıfını ürküten 'Ya başarılı olsalardı' korkusu kalmıştır.

Mustafa Suphi'nin çağdaşları ve ondan bir önceki nesil Osmanlı aydınları; kendi toplumunun ihtiyaçlarını belirlemek, Osmanlı'nın gerilemesine çare bulmak ve giderek bunu "devletin kurtuluşuna" çevirmek için mücadele ederken, Avrupa'da yaşadıkları toplumsal atmosfer, neredeyse bütün Avrupa ülkelerine hâkim olan ve oldukça geniş bir yelpazede; sosyal liberalizmden, ırkçılığa kadar uzanan bir düzlemde zikzaklar çizen ve Paris Komünü ile de intikam almayı aklına koyan burjuva ideolojisini bulmuştur.

O dönem Avrupa'da büyük toplumsal değişimlere neden olan Marksizm ve Anarşizm gibi "yıkıcı" ideolojiler –Avrupa'da bulunan– Osmanlı aydınlarının ilgi alanlarına doğrudan girmemiştir.

Siyaset bilimci Şerif Mardin bu durum üzerine şöyle yazmıştır: Avrupa'daki Osmanlı aydınlarının amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, hâlâ çok sayıda milliyetin yaşadığı –imparatorluğu– yani "Osmanlı Devleti'ni kurtarmak" noktasına düğümlenmiştir.

Hürriyet ise, ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendirmektedir.

Çünkü hürriyetin egemen olduğu bir rejimde imparatorluğun parçalanması çok kolay olacaktır.

Dolayısıyla Marksizm gibi sınıf mücadelesini, sınıfların karşılıklı çatışmasını esas alan ideolojilerle “*kurtarılması düşünülen devlet*” tez zamanda parçalanacağından, Osmanlı aydınları kural olarak sol ideolojilere mesafeli durmuştur.

19. yüzyılın ortasından itibaren, Avrupa’da yaygınlaşan ve ‘*genel ve popülerleştirilmiş anlamıyla maddi olguları önemseme*’ şeklinde anlaşılan ‘*Pozitivizm*’ ve ‘*Sosyal Darwinizm*’ düşünce akımları burjuva sınıfının gözde ideolojisi olmuştur. Avrupa’da bulunan Osmanlı aydınlarının; kendi sınıfsal köken, yetişme tarzı, entellektüel arayış ve kendilerini Avrupa’lara savuran “devleti kurtarma” hedefleri bakımından ‘*Pozitivizm*’ ve ‘*Sosyal Darwinizm*’ en çok ilgilendikleri düşünce akımı olmuştur.⁶

6 ‘Öncelikle Auguste Comte (1798-1857) ismiyle birlikte anılan pozitivizm, daha sonraları burjuva felsefesinin, bir dizi birbirine yakın felsefi ve sosyolojik teorilerle temsil edilen çok kollu bir akımı haline geldi. Fransa’da 1830 devrimi, kapitalistler sınıfının karşısına Fransız proletaryasıyla yeni bir gücün ortaya çıktığını gösteriyordu. Burjuva ve burjuvalaşmış soyluluk arasında halka karşı bir ittifak oluştu. Fransa’da burjuvazinin feodalizmin kalıntılarıyla kurduğu ittifak, Comte’nin pozitivizmini doğurdu... Comte’un sosyal ideali, kapitalistler ile işçiler arasında ‘uyum’du. Hedefi, işçilere ‘mütevazılık ve tâbi olma’ fikrini aşlamaktı.’ (Paul Langevin, *Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, sf. 57-65’)

Sosyal Darwinizm: Kapitalizmin düşünsel alanını temellendirmek için, toplumsal yasaları biyolojik yasalara indirgemek demektir. Doğada yürürlükte olan doğal ayıklama yasası, toplumda da yürürlükte. Nasıl doğada güçsüzler süpürülüp gider de, güçlüler yaşamaya hak kazanırsa toplumda da böyledir. Öyleyse doğanın bu zorunlu

Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında Paris'te bulunan Mustafa Suphi, bu ideolojik atmosferde *Servet-i Fünûn* ve *Tanin* gazetesine makaleler yazmaya başlayarak Türkiye'deki düşünce dünyasına adım atmıştır.

Mustafa Suphi'nin o yıllarda yazılarından çeviriler yaptığı Celestin Bouglé, Durkheim'cı bir burjuva sosyoloğudur. Makalelerinde göndermeler yaptığı Frédéric Le Play, Charles Gide ve bu gibi yazarlar dönemin önemli burjuva-liberal sosyolog ve ekonomistlerindedir.⁷

Mustafa Suphi, izlediği ve kimi yazılarıyla okurlarına tanıttığı ve Avrupa'nın yakından bildiği burjuva-liberal yazarlara eleştirel bir gözle baktığını da ayrıca kaydetmektedir.

Örneğin başarılarını övdüğü Frédéric Le Play için; "*Frederic Le Play'in kıymeti, cemiyetin esasları hakkındaki nazariyatından ziyade hayat-ı içtimaiyeyi tahkik ve hal-i hazırda mağdur olanlara muavenet yolunda vaz' ettiği usul ve müessesatta taayyün eder. Yoksa felsefede denilebilir ki, Le Play bir mistiktir*" diye yazmıştır.

Yine Sosyal-Darvinizm taraftarı burjuva sosyologların Batı'nın üstün, sömürge halkların "aşağı ırklar" değerlen-

yasasına boyun eğmek gerekir. Kapitalizmin yasaları doğal yasalardır değiştirilmesi imkânsızdır. Sosyal Darvencilik, insanın bilincini ve iradesini yadsır. Mekanik ve metafizik bir anlayışla insanı hayvanlığa indirger. (Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, sf. 391)

- 7 Celestin Bouglé (1870-1940): Fransız sosyoloğu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Comte'un sosyoloji anlayışını başta Durkheim olmak üzere, bir dizi sosyologlarla birlikte sürdürmüştür. Sosyolojide Demografya Okulu'nun ve Toplumsal Biçimler Okulu'nun başlıca temsilcilerindedir. 1912'de Mustafa Suphi, Celestin Bouglé'nin "*İlm-i İçtima Nedir?*" adlı kitabını Türkçeye çevirmiştir. *İlm-i İçtima Nedir?* kitabı, sosyoloji alanında Türkçeye çevrilen ilk eserdir.

dirmelerini kabul edilemez bulmuş; “*Gariptir ki Darvini-
nizm nüfuzuyla ortaya bir kanun demeyelim fakat bir şibh-i
kanun (kanun benzeri) çıkarılmıştır: Hallerinden daha yük-
sek bir terbiye kabiliyetinde olmayanlar izmihlale (yok olma)
mahkumdurlar... Fakat Amerika otoktonlarının ve Afrika
siyahilerinin daha yüksek bir terbiyeye müsait olmadıkları ne-
den sabit oldu?*” diye yazarak bu tür ırkçı yaklaşımları red-
detmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı aydınları imparatorlukların
‘dağılıp çağında’ bir başka sürecin de tanığı olmuştur. Batı
Emperyalizmi ve Rusya’nın, Osmanlı Devleti’ndeki etnik
sorunlara her fırsatta müdahalesi ve Osmanlı’yı parça-
lama programları karşısında –Osmanlı aydınlarının– bu
bütünlüğü koruma çabası ve çarelerine Mustafa Suphi de
katılmıştır.

Mustafa Suphi’nin bu dönemki kimi yazılarında; Os-
manlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü korumak üzere
“*her (etnik) unsurun şerait-i hayatiyesini sosyolojik veriler
yoluyla anlayıp, onların ülke içindeki mevkilerini tayin ede-
rek*” birlikte yaşamanın ve bu dağılışı önlemenin yöntem-
leri üzerinde durulmuştur.

Stalin hakkında bir biyografi yazan İmam Raguz’a’nın
aktardığına göre; 1906’da ünlü İttihatçı Ahmet Rıza
ile Paris’te görüşen Stalin; “*Prensip olarak, Türk
İmparatorluğu’nun ya da Rus İmparatorluğu’nun bütünlü-
ğüne karşı çıkan her türlü davranış, benim gözümde gerici
bir davranıştır. Milliyetçilik, düşüncelerimizin başarısını
geciktirir*” diyerek İttihatçı Ahmet Rıza’yı ikna etmeye
çalışırken, (henüz Marksist olmayan) Mustafa Suphi de

Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik unsurlarına dayalı (federatif) bir yönetim imkânını sorgulamaktadır.

Ancak emperyalist müdahaleler, Balkanlarda yükselen milli hareketler ve –Balkanlarda– Osmanlı'dan kopan devletler çoğaldıkça, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü de, kurtuluşu da giderek gündemden çıkmaya başlamış, “Türklük” unsuru daha önemli hale gelmiştir.

Mustafa Suphi'nin bu “ilk dönem” yazılarına bir bütün olarak ve yakından bakılırsa; Avrupa'daki siyasal gericiğin ve Türkiye'de –giderek vahim bir şekilde yükselen İttihatçılığa dayalı– Türk milliyetçiliğinin öne çıkardığı ideolojik yönelimlerle kendi düşünceleri arasına belirgin bir mesafe koymaya başladığı görülecektir.

Bu eğilim, olayların seyri hız kazandıkça -1908'den 1913'e doğru- daha belirgin hale gelecek, dışarıdan emperyalist müdahaleler arttıkça ve içeriden hükümetin baskı politikası sertleştikçe değişecek ve “yurtsever-demokrat” bir eksene oturacaktır.

Mustafa Suphi'nin (Marksist olmadan önceki) ilk dönemine ait yazılarının tamamının toplanması ve onların analizi başlı başına bir çalışma konusu olmaya devam ederken biz burada bazı makalelerine kısaca değineceğiz.

Mustafa Suphi, 1908 yılının Ağustos'unda peş peşe kaleme aldığı *Bütçe* başlıklı bu ilk yazıları biraz daha “teknik” içeriklidir: *Maliye politikası–Mali denge–Avrupa parlamenterlerinde bütçenin işleyişi–Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında bütçe sorunu-* gibi,1908 Meşrutiyet ilanının hemen ertesinde Türkiye'de yönetime Meclis-i Mebusan'ın katılacağı yeni bir dönemin heyecanıyla yazılmıştır.

Mustafa Suphi'nin kaleme aldığı “*Bütçe-Mali Siyasetimiz*” başlıklı bir yazısını 1976'da kitabında yayımlayan Rasih Nuri İleri, “*siyaset adamlarının 'Bütçe' konulu yazıları onların eğilimlerinin mihenk taşıdır*” diyerek, onların toplumsal sorunlara yaklaşımlarının ölçülmesi açısından bu makalelerin önemine dikkat çekmiştir.

Nitekim 4 Eylül 1908'de Londra'dan *Servet-i Fünûn* gazetesine gönderdiği ilk yazılarından biri olan “*Bütçeyi Hazırlayan Yürütme Gücü*” başlıklı yazısında artık parlamentolu bir hayata başlayan Türkiye'de, Meclis'in işlevini sorgulayarak şöyle yazmıştır:

“Yıllardan beri sıkıntıdan sıkıntıya düşen milletin yoksulluk ve yokluğu tarif edilemez bir durumda. Bu zaman içinde sahibsiz kalan hükümet gemisi ise yıkık ve perişan. Millet geçinecek ekmeği zor buluyor. Oysa evi demek olan bu geminin; fırtınalara uğraya uğraya, hasta ve ağır bedenini sığdan sığa, kayadan kayaya çarpa çarpa kırılan kaburgalarını tazelemek, yırtılan yelkenlerini yamamak gerek. Birkaç haftaya kadar parlamentomuz toplanacak, özgürlüğe susamış, vatanına hizmet edebilmek için çoktandır fırsat aramış olan birçok insan bir araya gelecek...”

Şerif Mardin, bütün Osmanlı aydınlarının en az bildikleri ve en az ilgilendikleri konunun “*iktisadi faaliyetler*” olduğunu yazmaktadır. Mustafa Suphi –Osmanlı aydınları içinde– bu konuda bir istisna sayılmalıdır. İktisadın her alanına ilişkin bilgisi ve merakı; aydın duyarlılığının yanında –özellikle bu niteliği–, başından beri toplumsal

mücadelelerde sınıf gerçeğini hissetmesiyle diğer Osmanlı aydınlarından farklı olmasını sağlamıştır.

Bu dönemdeki makalelerinin genel konuları ‘iktisat’ olmakla beraber; devlet bütçesi, hazine ve parlamento ilişkisi, eğitim politikaları, meşrutiyet ve halkın beklentileri, köylülüğün durumu –onlara sağlanacak krediler– tarım politikası, Türk milliyetçiliği ve geleceği, havacılık alanındaki gelişmeler, sömürgecilik –Batı’nın sömürgecilik politikaları– İtalya ve Trablusgarp, Girit Sorunu -Yanya vilayetinin durumu, grev-örgütlenme-sosyalizm, tütünün tarihi, Mısır’da siyaset ve siyasi partiler vb. gibi çok geniş bir yelpazede yazılar yazmıştır.

Mustafa Suphi öğrenciliğini noktaladığı yıllardaki “Osmanlı’da ‘Zirai Krediler’, Osmanlı Ziraat Bankası Hakkında Mühim Bir Rapor” başlıklı tezinden başlayarak; “İktisad-ı İçtimai”, yani “Toplumsal İktisat” kavramının benimsenmesi üzerinde önemle durmuş, *İktisat*’ın; bütün sosyal ilişkilerin merkezinde yer alan bir kavram ve bilim alanı olduğunun altını defalarca çizmiştir.

Sanayi toplumu yörüngesinden uzağa düşmüş bir tarım ülkesinde Mustafa Suphi; tarımın iyileştirilmesinin yollarını, köylünün araç-gereç ve makine sağlanarak desteklenmesi konusunu, tarım kredilerinin yaygınlaştırılması ve bunun sağlayacağı refah çizgisinde köylünün bir “meşrutiyet yurttaşı tipi” olarak ortaya çıkması meselesine önem vermiş ve şöyle yazmıştır:

“Tedbirli ve ileriye gören bir insan olarak Mithat (Paşa), yerinde incelemeler yaptıktan sonra önce ülkeyi korku

içinde bırakan eşkıya ile ilgilendi. Sonra da tefecilerin köylü kanını emen bu sahici sülüklerin uğursuz ticaretine son vermeye çağırıldı. Zaten fakir olan köylü, aşırı faizlerin ağırlığı altında eziliyordu. Tefeciliğin kaldırılması geciktirilemezdi. Yurdumuzun refahının ve güvenliğini geliştirmenin en barışçı vasıtasının zirai kredi olduğunu bir defa daha söylemek isteriz. Türkiye’de bugün yeni rejime sağlam temeller yaratılmasına çalışılıyorsa, bu kurumu asla ihmal etmemek gerekir.

Amacımız bu verimli ve işlenmemiş toprakları, makineler, tohumlar ve Türk çiftçileri gibi yorulmak bilmez emekçilerin emrine vermek, onların refahını sağlamak ve onları meşrutiyet rejimine sadık iyi vatandaşlar yapmaktır.”

Mustafa Suphi’nin bu çalışması, onun kendini konumlandığı yurtsever-demokrat çizginin ipuçlarını saptamada önemli bir ölçüdür.

Bu dönemde Mustafa Suphi’nin makale ve kitaplarına gönderme yaptığı dönemin iktisatçılarının çözümleri: Arz ve talebin (sermaye ve emeğin) piyasada bulunduğu liberal bir ekonomi; emekçilerin ücret ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bir sosyal güvence sisteminin geliştirilmesi; özellikle tarımsal alanda çiftçinin güçlendirilmesi için devletin düzenleyici olarak rol alması ve her tür kooperatifçiliğin teşvik edilmesi biçiminde, daha “insancıl” bir kapitalizmi tarif etmektedir.

Mustafa Suphi; çerçevesini çizmeye çalıştığı “toplumsal modeli”, yazdığı bazı makalelerle bir adım daha ileri taşımış, vahşi kapitalizmin neden olduğu toplumsal adaletsizliğin giderilmesinin çareleri üzerinde dururken, tek

çarenin kötü sistemin “sosyal açıdan tadil edilmesi” olduğunu savunmuştur.

Gerek 19 Mayıs 1911 tarihinde *Servet-i Fünun* gazetesinde yazdığı “*Tatil-i Eşgal*” (Grev) makalesinde, gerekse 2 Mayıs 1912 tarihinde *Hak* gazetesinde yazdığı “*Sosyalizm Akımları*” başlıklı makalesinde; kapitalizm koşullarında patronların üretimden gelen güçlerinin karşısında işçilerin ezilmemeleri, daha insanca bir yaşam için örgütlenmeleri ve grev dâhil bütün mücadele yöntemlerini kullanmalarını desteklediğini belirtmiş, ancak bu mücadelenin –sosyalistlerin savunduğu gibi– “yıkıcı” ve mevcut düzeni tehdit edici boyuta gelmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Bu dönemde Mustafa Suphi, emekçilerin sorunlarının *iktisad-ı içtimai* yani *toplumsal iktisat* enstrümanlarıyla çözüleceği kanaatindedir.

1912 yılı hem siyasal, hem düşünsel planda Mustafa Suphi için kendi yaşam çizgisinde etkili bir dönemeç olmuştur. 1912’de Millî Meşrutiyet Fırkası’nda siyasete başlarken önemli bir broşürle adını duyurmuştur. İtalya’nın bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp’a asker çıkarmasına ve o bölgeyi işgaline Mustafa Suphi tepki göstermiş ve “*Vazife-i Temdin*” –uygarlaştırma görevi– başlıklı broşürü kaleme almıştır.

Mustafa Suphi, bu broşürle Batı kapitalizminin, diğer ulusları kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sömürgeleştirme politikasına “sömürgeci misyonuyla” verdiği isme gönderme yapmaktadır.

Mustafa Suphi, *Vazife-i Temdin*'e uzun bir giriş yazısı yazmış: İnsanlık tarihinde insanların önce bir avcılık dönemi geçirdiğini; nüfuslarının çoğalmasa, hayvan varlıklarının artması, toprağı ekmeyi biçmeyi öğrendikten sonra ziraatın ilerlediğini, bunun sonunda da yerleşik topluma geçme ihtiyacı duyduklarını; zamanla mal değış-tokuşunun ve ticaretin ortaya çıktığını; önemli ticaret merkezlerinin doğduğunu ve Finike, Kartaca ve Yunanlıların büyük ve bakımlı şehirlerle bölgesel etkileri olan devletler kurduklarını; 16. yüzyılda Amerika'nın keşfiyle Yenidünya'ya muazzam bir akın olduğunu, büyük göçlerin ve sömürgeleştirme hareketinin bundan sonra hızla arttığını anlatmıştır.

Mustafa Suphi broşürünü; *Göç Fikri ve Sömürgeleştirme, Göç ve Sömürgeciliğin Sebepleri, Sömürgecilik Düşüncesinin Esası, Sömürgeciliğin Felsefesi; "Uygarlaştırma Görevi", Sömürgeciliğin Yöntemi* gibi beş alt başlıkta ele almıştır.

Mustafa Suphi, Trablusgarp işgalinin ardında yatan gerçekleri henüz sosyalist değilken, yurtsever bir aydın kafasıyla sömürgeciliğin en kaba ve en kötü örneklerinden biri olduğuna işaret etmiştir. Yalnızca İtalyan işgaliyle ilgili olarak değil, dünyadaki Afrika-Asya-Amerika'daki sömürgeleştirme ve işgallerin yerli halk için acı ve kölelik, sömürgeci yönetimler için 'zalim bir refah' olduğunu belirtmiştir.

Broşürün geneline hâkim olan anlayış, burjuva-liberal bir öz taşımakla birlikte sömürgecilik sistemine kararlı bir karşı duruşu sergilemektedir ve Mustafa Suphi'nin o dönemki siyasal düşüncesiyle de uyum içindedir. Bu po-

litik çıkışının yanında, sömürge savaşlarına neden olan temel olguyu; görünen çatışmaların, kıran kırana savaşın ve diplomasinin gerisinde sömürgeci ulusların dev üretim potansiyeline bağlayarak dönemine göre ileri bir bilinç yapısını ortaya koymaktadır.

Mustafa Suphi sömürgeci devletlerin kurduğu sistemin, yalnız hammadde ve mamul mal sirkülasyonundan –dolaşımından- ibaret olmadığını, malî sermayenin de devreye girdiğini belirtmiş ve İngiltere örneğini vermiştir:

“İngiltere şu anda eğer az bir zaman için bile olsa ürettiği mallarını satacak yer bulamazsa; demirler altında ezilir, iplik yumakları içinde boğulur... Sonra bu ticaretten sağladığı büyük altın yığınlarını hazinelerde saklamak asrın geldiği bu noktada uygun bir usul değildir. Onları da kullanmak, onları da ticari sirkülasyona sokmak zorundadır. Bu suretle yalnız mal değil, para ticareti için yeni yerler bularak, yeni sömürge topraklarına ihtiyaç duyacaktır...”

1914'te İstanbul'da yayımlanan ve *Ulusal Yıllık* anlamına gelen *Nevsâl-i Millî*, o yıl için seçilen isimlerden; çok sayıda gazeteci, sanatçı, edebiyatçı, yazar ve düşünürün yaşam öyküsü ile birlikte eserlerinden kısa bir bölümün yayımlandığı bir “Yıllık”tır. Nevsâl-i Millî'de Mustafa Suphi'nin resmi, yaşamına dair bilgiler ve “*Türklüğün İstikametleri*” başlıklı bir makalesi yayımlanmıştır.

Mustafa Suphi bu makalesinde “Türklük” kavramı üzerinde durmuş ve bundan ne “anlaşılması” ve ne “anlaşılmaması” gerektiği üzerine düşüncelerini açıklamıştır. Mustafa Suphi'nin o dönemde oldukça nazik bir konuda

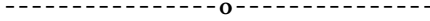
düşüncelerini yazarken, kendisine çizdiği “yurtsever-demokrat” hattı korumaya özen gösterdiğini görüyoruz.

İmparatorluğu oluşturan diğer milletlerin büyük bir bölümü; Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Sırlar vb. gibi milletler Türklerden çok önce “millet/ulus” bilincine varıp kendi gelecekleri için mücadele ederken –tarihsel nedenlerle– Türkler bu konuda geride kalmıştır.

Diğer taraftan –özellikle (1912) Balkan Savaşı’ndan sonra– İmparatorluk’tan kopan ve ayrılan ulusların sayısı arttıkça, İttihat ve Terakki’nin savunduğu Türk milliyetçiliği; ırka dayalı bir milliyetçilik halini almaya başlamış, İttihat ve Terakki; başka milletlerin yok oluşlarını, kendi varlık nedenleri haline getiren bir siyasal tutumu hızla benimsemeye başlamıştır.

Türklüğün İstikametleri makalesinde Mustafa Suphi, Türkçülük ve ulusçuluk anlayışını özenle ayırmakta; ezilen Osmanlı kimliği altındaki Türk ulusunun yeni bir kimlikle ortaya çıkmasını desteklemekte, ancak yeni ve millî bir kimlikle ortaya çıkan “Türk”ün diğer milletlerle bir düşmanlık içinde olmaması, barışçı ve kucaklayıcı bir tutum içinde bulunması gereğinin altını çizmektedir. Nitekim yoksa “*Turan*’mı” diye sorarken, İttihatçıların tehcir felâketleri ile başlayan ve Orta Asya’ya, *Turan*’a varan emperyal hayallerine katılmadığını açıkça belirtmektedir.

Mustafa Suphi’nin İttihat ve Terakki ile yollarını ayırıp, Millî Meşrutiyet Fırkası kuruluşuna katıldığı tarihler de bu döneme rastlamaktadır.

Servet-i Fünûn

No. 35

Pazar- 10 Ağustos sene 1324

17 Ağustos 1908

Bütçe

Son zamanlara kadar Mekteb-i Mülkiye'nin usul-i maliye programında bütçeye dair de bir kısım vardı. Beş altı sene evvel hükümet-i sâlife-i marifetkârânî bilmem hangi fikr-i sadakata kapılarak ruh-ı memlekete karâbet-i samimiyesi olan bu kıymettar ve şüphesiz ki memur olacak evlad-ı vatanın lüzumundan vareste kalamayacakları bahsi tedkikat-ı nazariye ve sathiyelerinden bile esirgediler, bütçe programdan çıkınca usul-i maliyede de tabii ehemmiyet kalmadı. Darü'l-hukuktan çıkan hükkâmın mahakimde mâbihi't-tatbik olan kapitülasyonları bilmemeleri kabîlinden Mülkiye'den mezun memurlar da umûr-ı maliyeden, bütçeden layıkıyla behredar olmadılar. Zavallı bütçeye karşı hissedilen kin ve nefret gittikçe o kadar arttı ki: İsmi bile ne Maarif'in Heyet-i Teftiş ve Muayene'sinden, ne Dahiliye'nin Daire-i Matbuat'ından

geçebilir oldu! Seneden seneye o zamanın evrak-ı matbuat denilen okunmuş üflenmiş koca yapraklı nüshalarında “Maliye Komisyon-ı Âlîsi’nde Bütçe” başlı birkaç satır görülürdü. Maliye Komisyonu (!?) bin türlü müdâhenelerle İzzet melununun mürevvic-i efkârı olmaktan, bütçenin sine-i iftikarını insafsız makaslarla delip yamalamaktan başka bir şeye yaramayan bu komisyonun kendisine nâzım ve müdavi oluşu intizamı, sıhhati hakkında bir fikir verir. Bütçemiz İzzet ve hempaları gibi vuhûş-ı ümmetin imansız ellerinde senelerden beri çizile çizile nihayet mecruh ve zayıf düştü. Evliyâ-yı vatanın akdes vezaifinden biri de onu düştüğü yerden kaldırmak, bu hastayı beslemek, kuvvetlendirmek olacaktır.

1893 sene-i hicrîsinde vaz olunan Kanun-ı Esasî’mizin tamamî-i itibarına mani olan şeylerden biri de Meclis-i Mebusan’ın para işine karışması, hükümet-i müstebide taraftarânının çolak ellerini hazineden çekip bağlaması idi. Meclis-i Mebusan’ın tertip edeceği bütçe parayı nisab-ı makul ve mevzun ile sarf ettirdiği için tamahkâr, müsrif ve sefih erbâb-ı istibdadın hiçbir vakit, hiçbir yerde hoşuna gitmez, işine elvermez; onun için değil midir ki tarih-i beşerde bu para, bütçe münazaaları, muharebeleri sahifeler dolduruyor. İngilizler on beşinci asr-ı miladîden beri bütçeyi tanıyorlar, *Sories* ve *Tigs* gibi müellifleri “Tarh-ı teklif milletin rızasıyla mukayaddir” diye bağırıyor. Böyle olduğu halde Kral Sekizinci Henry, Kraliçe Elizabeth

umûr-ı maliyeye müdahaleden çekinmiyor. Birinci Jack bu taarruzat-ı istibdâtkârâneye bir şekl-i meşru verebilmek üzere vekâlet-i ilahiyeden¹⁷ bahsederek “Hakk-ı hakimiyet kanununun mafevkindedir” diyor, doğrudan doğruya vergi tarhına girişiyor.

İngiliz tarihi¹⁸ tetkik edilirse görülür ki: İstibdat aleyhindeki kıyam ve ihtilal Birinci Jack zamanında başlar. Oğlu Charles devr-i hükümetinde şiddetlenir:

Birinci Charles makam-ı hükümdariye gelir gelmez komünleri (millet meclisi) toplayarak kral muhassasatının azlığından, ihtiyacatından, babasının bıraktığı borçlardan bahsetti. Tahsisatın fazlalaştırılmasını istedi. Bu iltimasata ehemmiyet verilmediğini görünce sesini yükseltti: “Bütün Hristiyan hükümetleri vaktiyle usul-i meşverete tabi idiler. Hukukunu, vezaifini bilir hükümdarlar yetişmeye başlayınca mecalis-i meşveretin gürültülü mevcudiyetlerini ortadan kaldırdılar. Şimdi bu meclisler yalnız bizim İngiliz toprağında hükümfermâ!” tehditleriyle halkı korkutmak fikrine düştü, millet bu beyanatı çocukça bularak sükût etti. Bu sükûtu korkuya hamleden Birinci Charles ise vergi şeklinde umumî ve dahilî bir istikraz emrini vererek devre-i felakete girmiş oldu. Komünler bu istikraz bittabi razı olmayınca dağıldılar, 1631 tarihine kadar dört defa toplandılar, fakat millet hukukundan hiçbirini krala terk etmek istemiyordu. Nihayet bunu anlayan kral gittikçe artan israfat-ı sefihanesini karşılamak üzere ârâ-

17 La vice- gérance divine.

18 L'Histoire d'Angleterre par Lord Macaulay

yı ümmete müracaat etmeden sabun, tuz, bakır, demir, kömür, şarap gibi eşya-yı mübremeye üzerine inhisarlar vazetti. Vükelasından *Strouffard* ve *Buchighan*'ın ve karısı Henriette de France'in telkinatıyla istibdadını artırdı, on sene meclis-i milleti içtimaya davet etmedi. Ahval tesir-i istibdad ile pek fenalaştı, esas-ı hürriyeti unutmayan, meşrutiyeti, meclis-i meşvereti bilen efkâr-ı millet galeyan etti, bir *Hampden* çıktı ki: Hayatını hürriyete feda ile idamına hükmeden hakimiyet-i müstebideye lanetler yağdırdı. Komünler beşinci, altıncı içtimalarında kralın hazineden elini çekmesi lüzumundan başka bir şeye karar vermediler.

1648'de de millî muharebe başlamıştı. Hürriyet ve istibdat orduları birbirine girişti. Ortalığı kan aldı, analar ağladı, fakat Korsika'ya kaçan Charles da dest-i ahenin-i adaletten kurtulamadı:

1649 sene-i miladîsi Teşrinisanisinin gamnâk bir gününde Londra'da Whitehall Sarayı'nın vâsi' meydanında temevvüc eden livâ-yı hürriyetin saye-i mehabetinde safbeste-i mehabet olan ordu, pür sükûn ve ihtişam-ı heyet-i hâkimenin Charles hakkındaki karar-ı adaletini dinliyordu. İngiltere kralı Birinci Charles fikir, inat ve istibdadının kurbanı olmuştu.¹⁹

Fransa'da bütçe İnkılab-ı Kebire kadar bin türlü tararuzata uğradı. 1655'te içtima eden parlamen kralın bir pul ve meskûkât işine dair teklifatına muhalefet etmek

19 İngiltere'de bütçe münazaatı Üçüncü Guillaume d'Orange, kayın-pederi İkinci Jack'ın taht-ı verasetine geçip kendisine (Liste Civile) sabit bir tahsisat tayin edilinceye kadar devam etmiştir.

isteyince On dördüncü Louis'in atla Vensen'den gelerek çizmelerini çıkarmadan parlamanın inikat ettiği salonda "Sizin içtimanızın memlekete îrâs ettiği mazarratı herkes biliyor. Teklifatıma karşı başladığınız dedikoduları kesmenizi emrediyorum" diye bağırdığı meşhurdur. Bunun üzerine milletvekillerinin kemal-i inkıyâd ile bir şey söylemeden çekildiklerini Voltaire, *Histoire du parlement de Paris* isimindeki eserinde yazıyor. 1789 tarihinden itibaren parlamen içtimaatı daha ziyade intizam almış, bütçenin mahiyeti halkça daha iyi anlaşılmış olduğu halde imparatorluk devrinde kanun şeklini almadan bir tahrirat-ı umumiye ile (27 Mart 1806) tuz üzerine ve birkaç sene sonra da tütüne vergiler tarh edildi.

Napolyon Bonapart Leipzig ma'rekesinden avdetinde paraya olan şiddet-i ihtiyaçtan, zamanın darlığından dolayı bilâ-tekellüf tarh-ı teklife başlamıştı. O zaman mevki-i iktidarda bulunan Meclis-i Ayan'ın tanzim ettiği 13 Nisan 1814 tarihli mazbata-i iştikâiye pek mühimdir: "Napolyon makam-ı hükümdariye kuûdunda ettiği ahd ü peymana ve şekl-i malum-ı kanunîye muhalif olarak sellemehû's-selâm tarh-ı rûsum ve tekalif ettiği için Fransızlara verdiği ahitnameyi yırtmış oluyor. Heyet-i kanuniyenin içtima ettiği bir sırada hukuk-ı ahaliye vaki olan bu taarruz ve suikast..." yolunda Napolyon gibi muktedir ve kahhar bir hükümdara karşı vaki olan şiddet-i beyanat o Meclis-i Ayan'ın vezaifi ve hukuku hakkındaki itminân-ı vicdanîsini, mesleğindeki metanet-i selime-i hürriyetkârâneyi gösterir.

Prusya'da 31 Teşrinisani 1850 tarihli kanun-ı meşrutiyetten beri varidat ve masarifin vekiller mecalisi tarafından ne suretle tanzim olunacağı vazihan anlaşılmıştı.

Ancak 1862'den 1866'ya kadar bütçeye, tarihin hayat-ı siyasiyelerini hutut-ı zerrin ile tescil ettiği iki büyük adam tarafından vaki olan taarruzat pek merak-âver, ehemmiyetli ve istifadeli safahat alır.

1862'de Prusya Meclis-i Mebusan'ı (*Landtag*) hükümet tarafından tensikat-ı askeriye için teklif edilen masarifi kat'iyen reddetmişti. O vakit Meclis-i Vükela reisi olan Prens de Bismarck, bütçe layihasını Meclis-i Mebusan'dan istirdâd ile doğruca Meclis-i Ayan'a tevdi ve hükümetin teklifatını kabul ettirmeye muvaffak oldu. Bütçenin Meclis-i Mebusan'dan geçmeden hükümet tarafından müntahab Meclis-i Ayan'ın tedkikatıyla mevki-i icraya vaz'ı hukuk-ı esasiyeye büyük bir darbe idi. Meclis-i Mebusan Heyeti'nin şikâyatına rağmen bu haksızlık üç sene, 1866'ya kadar devam etti, dört bütçe mebuslara gösterilmedi.

Her işini bir felsefe-i kanuniyeye temas ettirmek isteyen koca Bismarck bu pek aşikâre haksızlığının vech-i tevilini de buluyor ve Meclis-i Mebusan, diyordu, bütçenin mevcudiyetini ortadan kaldıramaz. 1850 Kanun-ı Esasî'sinin 62'inci maddesinde bütçenin kral ve iki meclis tarafından tanzim olunacağı söyleniyor. İhtilaf olursa kimin diğerine ittiba edeceği belli değil. Bütçenin kanuna tamamî-i mutabakatı müyesser olmuyor. Bunun için kanun bir yol göstermiyor. Şu halde uyuşmak icap ediyor. Uyuşmak mümkün olmayınca ihtilaf çıkıyor. Hükümet

yaşadıkça bu ihtilafat da önü alınamadığı için iş kuvvete biniyor. Elinde kuvvet olan ise işi fikrine göre görür.

7 Teşrinisani sene 1863

1866 senesinde Prusya ile Avusturya arasında parlayan ateş-i harp Sadova'da Prusya ordusunun ufk-ı muzafferiyetinde intifa-pezir olunca tensikat-ı askeriye'nin hayat-ı siyasiyelerini tazeleyen takdir olunamaz faidelerini anlamış olan millet, teslim-i silaha itiraz etmişti. İşte burada Büyük Guillaume'la Bismarck'ın ve heyet-i hükümetin millette ve vekillerine karşı, onların izhar ettikleri mahcubiyet-i teslimiyetkârâneye karşı gösterdikleri tevazu-i mütealiyaneyi tasavvur eyledikçe insan müteessir oluyor.

(Mâbadı akşamki nüshamızda)

Paris 17 Ağustos sene 908

Mustafa Suphi

-----o-----

Servet-i Fünûn

No. 16,

10 Ağustos 1324 / 1908 (Akşam baskısı)

Bütçe

(Bu sabahki nüshadan mâbad)

Tarz-ı istibdadında ne İngilizli Charles'a, ne Fransız kralı On dördüncü Louis'ye benzeyen Giyom galip ve numune-nümâ-yı şevket ve iktidar bir hükümdar, o vaz-ı mütevazı ile millete hitaben: Bu son senelerde bütçe